

Azərbaycan romantiklərinin yaradıcılığında türkçülük və turançılıq

Ülviyyə Abdullayeva
DSX Xüsusi Məktəb
E-mail: ulyaabdulla9@gmail.com

Annotasiya. Məqalədə Azərbaycan romantizminin dünya romantizmindən fərqlənməsi və milli xüsusiyyətlərə malik olması araşdırılır. Bu xüsusiyyətlər içərisində türkçülük və turançılıq ideyaları mühüm yer tuturdu. Belə ki, Azərbaycan milli hərəkatının gücləndiyi, tənqidi realizm və maarifçi realizmlə bərabər irəlilədiyi bu mərhələdə romantizmin mövzu və problematikasında, estetik konsepsiyasında da müəyyən dəyişikliklər olmuşdur. Romantiklərin yaradıcılığında xalqın keçmişi təsvir olunur, milli məsələdə işıqlandırılırdı. Ə.Hüseynzadə, H.Cavid, A.Səhhət, A.Şaiq, Ə.Müznib, Ə.Cənnəti, A.Müniri və b.şairlərin şeirlərində türkçülük, turançılıq və islamçılıq motivləri üstünlük təşkil edirdi. Bu şairlərin yaradıcılığının sovet dövründə araşdırılmamasının bir səbəbi də məhz bu idi. Beləliklə, Azərbaycan romantiklərinin yaradıcılığında dünya romantizmindən fərqli olaraq yeni bir keyfiyyətin yarandığını və formalaşdığını görürük. Bu keyfiyyət xalqın milli ruhunu qaldırır, onu bir milli ideya ətrafında birləşməyə səsləyirdi. Bu faktor Cümhuriyyət dövründə bir qədər də güclənir və şaxələnir, ancaq bu, çox davam edə bilmir. Azərbaycan Cümhuriyyətinin süqutu ilə bu keyfiyyətlər poetik dərkətmədə elə bir yer tutmur. Tezliklə, poeziyada bu keyfiyyətlərin yerini xalqlar dostluğu və beynəlmiləçilik kimi saxta ideyalar tutur.

Açar sözlər: romantiklər, türkçülük, turançılıq, yaradıcılıq, vətən, millət

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 13.11.2023; qəbul edilib – 22.11.2023

Turkism and Turanism in the creativity of Azerbaijani romantics

Ulviyyə Abdullayeva
SBS Special School
E-mail: ulyaabdulla9@gmail.com

Abstract. The article examines the difference of Azerbaijani romanticism from world romanticism and its national characteristics. Among these features, the ideas of Turkism and Turanism occupied an important place. Thus, at this stage, when the Azerbaijani national movement was strengthened and progressed along with critical realism and enlightened realism, there were certain changes in the themes and problems of romanticism, as well as in the aesthetic concept. The past of the people was described in the work of the romantics, and the national issue was highlighted. In the poems of A.Huseynzade, H.Javid, A.Sahhat, A.Shaig, A.Muznib, A.Jannati, A.Muniri and other poets, motifs of Turkism, Turanism and Islamism prevailed. This was one of the reasons why the works of these poets were not investigated in the Soviet era. Thus, we see the emergence and formation of a new quality in the work of Azerbaijani romantics, unlike world romanticism. This quality raised the national spirit of the people and called them to unite around a national idea. This factor is somewhat

stronger and diversified during the Republic period. But this cannot last long. With the fall of the Azerbaijan Republic, these qualities have no place in poetic understanding. Soon, these qualities in poetry are replaced by false ideas such as friendship of peoples and internationalism.

Keywords: romantics, Turkism, Turanism, creativity, homeland, nation

Article history: received – 13.11.2023; accepted – 22.11.2023

Giriş / Introduction

Azərbaycan romantizmi poeziyada yeni bir mərhələ kimi səciyyələnir. Onu səciyyələndirən faktorlar içərisində dünya romantizmindən fərqlənməsi və milli xüsusiyyətlərə malik olması idi. Azərbaycan romantizmi dünya romantizmindən bir qədər gec yaranmışdır. Azərbaycan milli hərəkatının gücləndiyi, tənqidi realizm və maarifçi realizmlə bərabər irəlilədiyi bu mərhələdə romantizmin mövzu və problematikasında, estetik konsepsiyasında da müəyyən dəyişikliklər olmuşdur.

Əsas hissə / Main part

Sovet dövrü ədəbiyyat tarixlərində əgər mütərəqqi romantiklərin yaradıcılığında bəhs edilirdisə, “mürtəcə” adlandırdıqları romantiklərin yaradıcılığında söhbət açılmaz və əsərlərindən nümunələr verilmirdi. Mütərəqqi romantiklər adı altında A.Səhhət, A.Şaiq, H.Cavid öyrənilirdi. Hətta M.Hadinin özü də mürtəcə romantiklər sırasına daxil edilmiş, yalnız 50-ci illərdən sonra, necə deyirlər, “mürtəcə” yarlığından uzaqlaşa bilmişdi. Mürtəcə romantiklər adı altında isə İbrahim Tahir Musayev, Əbdülxalq Cənnəti, Əliabbas Müznib, Ağadadaş Müniri, Səməd Mənsur, Seyid Zərgər, İbrahim Azər, Səid Səlməsi və b. nəzərdə tutulurdu. Əslində isə, bu şairlərin yaradıcılığında xalqın keçmişini təsvir olunur, milli məsələ işıqlandırılırdı. Bu şairlərin şeirlərində türkçülük, turançılıq və islamçılıq motivləri üstünlük təşkil edirdi. Sovet ədəbiyyatşünaslığı isə mövcud ideologiyaya uyğun gəlmədiyindən onları “mürtəcə” yarlığı ilə damğalayırdu. Uzun illər bu şairlərin yaradıcılığı həm tədqiqatdan kənarda qalmış, həm də nəşr edilməmişdi. Romantiklərin yaradıcılığına bu münasibətin səbəbləri barədə B.Əhmədli yazır: “*Romantizm ədəbi nümunələri ilk zamanlarda “Həyat”, “Füyuzat”, “Şəlalə”, “İqbal”, “Dirilik” jurnallarında dərc olunduğu kimi, ədəbi-estetik görüşləri də, əsasən burada ifadə edilirdi. Romantizmin mürtəcə və mütərəqqi olaraq iki yerə bölünməsinin bir nədəni də bu nümunələrin və ədəbi-estetik prinsiplərin sovet ədəbiyyatşünaslığının “burjua mətbuatı” adlandırdığı bu orqanlarda işıq üzünə görməsindən qaynaqlanırdı*” [5, s.135].

Romantiklər yaradıcılıqlarında xalq, millət, irq, inanc, milli kimlik, milli azadlıq amillərini önə çıxarırdılar. Başqa bir amil isə qarışıq türk dilindən istifadə etmək idi. Bununla da romantiklər Osmanlı türkü ilə Azərbaycan türkünün dili, milli kimliyi arasında bir fərq qoymadığını göstərirdilər. Ədəbi dil romantiklərin yaradıcılığında ən birləşdirici amillərdən biri idi. İ.Qaspiralının “Dildə, fikirdə, əməldə birlik!” formulu da bu zaman ortaya çıxmışdı. Bütün bunlar XIX əsrin sonlarında islam islahatçısı kimi tanınan C.Əfqaninin “dil birliyi” ideyası ilə səsleşirdi: “*Əgər dil birliyi olmasa, milli vəhdətin həqiqi mahiyyəti və həyat gücü ola bilməz. Dil birliyi insanlar arasında çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən əlaqə vasitəsidir. O, müxtəlif məzhəbə qulluq edən tayfaları, müxtəlif arzularla yaşayan qəbilələri vahid bir millət bayrağı altına səsleşən, onların gücünü, qüvvəsini birləşdirib bir məqsədə doğru yönəldən, ictimai qüsurları birlikdə dəf etməyə, milli çətinlikləri birlikdə aradan qaldırmağa çağıran, ümumxalq səadətinə nail olmaq, müsibət və bədbəxtliklərdən nicat yolları arayıb tapmaq üçün hamını yekdil, həmrəy olmağa dəvət edən... vətəndaşlarının*

əyinlərinə istiqlal paltarı geydirən əsas vasitədir” [4, s.187]. C.Əfqaninin bu sözlərində demək olar ki, milli vəhdətin bütün amilləri nəzərdə tutulmuşdur.

Bu amillərdən ən öndə gələn türkçülük idi; belə ki, milli kimlik haqqında hələ mübahisələrin getdiyi bir zamanda Ə.Hüseynzadənin, Ö.F.Nemanzadənin, C.Məmmədquluzadənin yazılarında “türk dili”, “türk milləti”, “türkün ana dili” kimi ifadələr işlədilirdi. Ə.Hüseynzadənin “Həyat” qəzetində dərc edilən “Türklər kimdir və kimlərdən ibarətdir?” silsilə məqalələrində isə türkün tarixi, bugünü və gələcəyi ilə bağlı tarixi, etnoqrafik, elmi məlumatlar verilməsi XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi mühiti ilə Türkiyə ədəbi mühiti arasında baryerləri demək olar ki, aradan götürdü. Türk şairlərindən M.E.Yurdaqul, N.Kamal, T.Fikrət, Ə.Hamid və b. şeirləri Azərbaycan mətbuatına yol tapdı. Bu şairlər içərisində Azərbaycan romantiklərinə ən çox təsir edən M.Ə.Yurdaqul oldu. Onun 1893-cü ildə çap etdirdiyi “Türkcə şeirlər” kitabında toplanan şeirlərdə türkçülük qırmızı bir xətlə keçirdi. Hələ Osmanlı təbirinin mövcud olduğu bir mühitdə şair yazırdı:

*Mən bir türkəm, dinim, cinsim uludur,
Sinəm, özüm atəş ilə doludur.
İnsan olan vətəninin quludur,
Türk övladı evdə durmaz gedərəm.
Bu torpaqlar əcdadımın ocağı,
Evim, köyüm hər bu yerin bucağı,
İştə vətən, iştə tanrı qucağı-
Ata yurdum övlad pozmaz gedərəm. [9, s.29]*

M.Ə.Yurdaqulun bu kitabının nəşr edildiyi zamanlarda Türkiyə ədəbi, ictimai-siyasi mühitinin önəmli isimlərindən biri Ə.Hüseynzadənin də yaradıcılığına təsir göstərmişdir. Ə.Hüseynzadə Bakıya dönərkən gerçək bir türkçü, vətənçi kimi dönmüşdü.

O, ictimai-siyasi arenada olduğu kimi, bədii yaradıcılığında da türkçülük və turançılıq ideyalarını tərənnüm etmişdir. Onun məşhur “Sizlərsiniz ey qövmi-macar bizlərə ixvan” misrası ilə başlayan qitəsi hələ türkçülük və turançılıq haqqında elmi-nəzəri fikrin formalaşmadığı dövrdə yazılmışdır. Hər halda, XIX əsrin 90-cı illərində bu qitənin yazılması Ə.Hüseynzadə yaradıcılığında elmi türkçülük və turançılıqla poetik türkçülük və turançılığın paralel şəkildə ortaya çıxdığını deməyə imkan verir.

Məlumdur ki, Ə.Hüseynzadənin məqalələrində türkçülük qədər olmasa da, turançılıq ideyası xüsusi yer tutmuşdur. Bunu həm də böyük mütəfəkkirin poetik yaradıcılığına aid etmək olar. Ə.Hüseynzadənin poetik yaradıcılığı, şeirləri o qədər də çox deyil, lakin bu az nümunələrdə də o, vətən, millət, türk ideyalarını ifadə etməyə çalışmışdır. XX əsrin başlanğıcında yazdığı, əvvəlcə Misirdə çıxan “Türk” qəzetinin 1904-cü il 56-cı sayında, sonra isə “Həyat” qəzetinin 1904-cü il 34-cü sayında nəşr edilən “Təraneyi-səhər” şeirinin əsas mövzusu vətən və millət olur. Türk xalqının düşdüyü bu çətin vəziyyətə poetik eksurs edən şair xalqın gələcəyinə inam ifadə edərək yazırdı:

*Millətə, milliyyətə, hürriyyətə,
Aşiq olan uğrasa da möhnətə,
Yarü-vətən düşsə də gər qürbətə,
Qəm yemə, səbr et, bu da, yahu keçər. [6, s.12]*

Şair cəmiyyəti zülm edənə qarşı mücadiləyə səsləməklə yanaşı, bu çətin vəziyyətin keçəcəyinə də ümid edirdi. Bu şeiri təhlil edən Azər Turan doğru yazır: “...öz milli varlığına sahib çıxan bir toplumu meydana gətirmək, Bakını Rusiya müsəlmanlarının və dünya türklüyünün siyasi-mənəvi mərkəzinə çevirmək, Azərbaycanın torpaqlarını... təmizləmək iddiasıyla gəlmişdi və bu

yolda, “qarşısına səngi-məzari” belə çıxsaydı yenə də öz müqəddəs məramından vaz keçməyəcəkdi” [1, s.63].

Əli bəy Hüseynzadə ilk dəfə “Dəbistan” məcmuəsinin 1906-cı il 7 dekabr tarixli sayında, daha sonra Türkiyədə “Türk yurdu” dərgisinin 1912-ci il 2-ci sayında dərc edilmiş “Hali-vətən” şeirində vurğunu yenə də türklüyün vətəninə gətirir.

Ə.Hüseynzadə Türkün Çanaqqala boğazında göstərdiyi igidlikləri keçmişlə bağlayır və Turan övladlarının buranın açarını heç zaman düşmənə təslim etməyəcəyinə ümid ifadə edirdi. Burada igidlər şəhadət gətirərək ölümə getsələr də, Arslan ağzını ingilislə təslim etməmişlər. “Şəhidin qanı” cahana qovuşmuş, şair isə bu hekayəni Qızıl dastan şəklinə salmışdır.

Ə.Hüseynzadə Türkiyənin milli mücadiləsinin başçısı Mustafa Kamal Atatürkə yazdığı “Ona inan” şeirində də türk ozanlarını bu mücahidin gördüyü işləri, türk xalqının qurtuluşlarını tərənnüm etməyə çağırır və türklüyün qarşısında işıq gördüyünə əmin olur:

*Türkü çağırıram əldə çükürüm,
Qutlu türkün ona qutanla olur.
Yurdun sevgisiylə olmuşam ozan
Ara-sıra böylə düzgülər yazan,
Olsun yazım mənim yurda ərmağan,
Altındakı turan “Turan”la olur. [6, s.29]*

Ə.Hüseynzadə burada XIX əsrin sonlarından başlayaraq ictimai düşüncəsində kök salan türkcülük və turançılıq düşüncəsinin Türkiyə Cümhuriyyətinin qurulması kontekstində gerçəkləşdiyinə inanır və Turanı yurduna ərmağan hesab edir. Bu düşüncə Z.Göyalpın “Türkcülüyn əsasları” əsərində də kifayət qədər əsaslandırılır.

Azərbaycan romantiklərinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri H.Cavidin yaradıcılığında da türkcülük və turançılıq motivləri başlıca yer tutur. H.Cavid İstanbul Universitetində oxumuş, Xalid Ziya Uşaqlıgil, Əbdülhaq Hamid və Mehmet Akif Ərsoyun mühazirələrini dinləmişdir. Elə bu şairlərin də gənc H.Cavidin yaradıcılığına böyük təsiri olmuş və “sənət sənət üçündür” estetik prinsipini özünə yaradıcılıq prinsipi seçmişdir. Cavidin bütün sonrakı yaradıcılığında da bu sənət kredosu əsas olmuşdur. Hətta sosialist realizmi dövründə də şair bütün ideoloji basqılara baxmayaraq, bu sənət kredosundan bir addım da geri çəkilməmişdir. Lakin H.Cavidin İstanbul ədəbi-mədəni mühitindəki bir amili də nəzərdən qaçıрмаq olmaz; o da Türkiyədə baş verən hadisələr fonunda milli, türkcü və turançı düşüncənin artması idi. 1908-ci ildə Türkiyədə türk millətçiliyi artmış, Əhməd Midhət Əfəndi, Nəcib Asim, Yusif Akçura kimi türkcülər nəzəri və bədii cəhətdən türkcüyü təbliğ edirdilər. Onun bu zaman formalaşmasında yenilikçi ədəbiyyatla yanaşı, sərəvəti-fünunçuların da rolu az olmamışdı. H.Cavidin ilk şeirlərini “Sirati-müstəqim” dərgisində çap etdirməsi də onun İstanbuldakı hansı ədəbi mühitə yaxın olduğunu bir daha təsdiq etmiş olur. Bu zaman milli bədii düşüncənin ən böyük nümayəndələrindən biri M.A.Ərsoy İstanbul Universitetində mühazirələr oxuyur və həmin dərgi onun başyazarlığı ilə dərc olunurdu. Şair Rza Tofiq də eyni ədəbi mühitə yaxın idi və Cavidinə münasibətləri olmuşdur. Bir sözlə, “hüsnü-xuda şairi” həyatının İstanbul dövründə türkcülük düşüncəsini mümkün qədər mənimsəmişdi. Tədqiqatçı Azər Turan H.Cavidin Rza Tofiqlə əlaqələrinin olduğuna diqqət çəkərək belə bir faktı yazır: “...Rza Tofiqin Cavidlə münasibəti nəzərəcarpacaq dərəcədə fərqli olub. Əslində, Cavid müəllimindən “şair bütün varlığın ahəng və mənasını sezən ruh olmalıdır” təliminin dərslərini almışdı və Cavidin İstanbulla bağlı xatirələrindən övladlarına söylədiyi bir məqamı Turan Cavid yaxşı xatırlayırdı: “Bir dəfə Cavid dərslə tələsik gəldiyindən düyməsini tərs bağlayır və tələbəsinin bu halına diqqət yetirən Rza Tofiq ona: -İndi bildim ki, əsl şairsən”, – deyir” [1, s.36].

H.Cavidin bu illərdə yazdığı şeirlərində açıq poetik türkçülük olmasa da, mövzu, dil və üslub baxımından türk ruhunu ifadə edirdi. “Hübuti-adəm”, “Bakıda”, “Yadi-mazi”, “Otuz yaşında”, “Gecəydi”, “Bir rəsm qarşısında”, “Küçük sərsəri”, “Öksüz Ənvər”, “Qadın”, “Elmi-bəşər” və s. şeirlərində yenicə göyərək olan türk ruhunu təsvir edirdi. Ədəbiyyatşünas Vəli Osmanlı da bu şeirin ruhunu Ə.Hüseynzadənin “Sizlərsiniz ey qövmi macar, bizlərə ixvan” sətri ilə başlayan şeirinə bənzədərək yazır: “Azərbaycan romantizmində məlum “mazipərəstlik” mövcuddur. H.Cavidin “Yadi-mazi”ləri kimi. Romantiklərimizin yaradıcılığında mazipərəstlik olsun ki, həmin bu mənbələrdəndir. İkincisi, Turan türk xalqlarının müqəddəs birliyi deməkdir. Bu adda türklərin ümumi şirin xəyallı xatirələri uyuyur. Üçüncüsü, şeirin əcdad soraqlı olmasıdır. Əcdadımızın məşəyi Turan. Millətlərin əcdad sorağı adətən romantikalıdır” [9, s.45].

H.Cavidin ilk şeirlərindəki mövzu, üslub Azərbaycan ədəbi prosesindən daha çox İstanbul ədəbi prosesinin ruhuna uyğun idi. Bu şeirlərdən birini – Çiçək sevgisi”ni böyük türkçü və turançı Ə.Hüseynzadəyə həsr etməsi də təsadüfi deyildi. Cəmi bir neçə ildən sonra H.Cavid Azərbaycandan Türkiyə türklərinin səsinə səs verirdi. Anadolu hərbdələrinə yardım münasibətilə yazdığı “Hərb və fəlakət” şeirində şairin ruhu uzaq keçmişlərə uçar. Elə bir keçmiş ki, hava çox soyuqdur; gecə keçmiş, bütün dünya susmuş, uzaqda yalnız bir bayquş inləməkdədir. Lirik qəhrəmanın gözündən yuxu ərsə çəkilib, gördüyü mənzərədən xeyli pərişandır, “başında atəşli, sisli vulkanlar” partlayır. Bütün dünya qarşısında təcəssüm edir; “yığın-yığın bəşəriyyət ölümlə pəncələşir”, türk oğlu vətən yolunda yıxır, yandırır, əzir və əzilir. Gördüyü mənzərədən sarsılan qəhrəman bu fəlakətin səbəblərini başa düşməyə çalışır. Hiss olunur ki, qəhrəman siyasətçilərin xalqa verdiyi şirin vədlərdən o qədər də razı deyil. “Zülmədən dünyada bir nişan qalmayacaq” fikri onu inandırmır və onu “şairanə bir xəyal” hesab edir. Çünki o dünyada haqqın və həqiqətin yalnız “qüvvət” olduğuna inanır. Şeirin ikinci hissəsində onun ahəngi dəyişir; şair keçmiş-Turanı xatırlayır və türk keçmişinə müraciət edir. İlk dəfə olaraq şair Turan adını çəkir və türk xalqını öz keçmişinə ilə tanıdır:

*Nə zaman kişnəsəydi türkün atı,
Qırılırdı bir ölkənin qanadı.
Həp krallar, prenslər, xanlar,
Ulu şahlar, kibirli xaqanlar,
Papalar, həp xəlifələr hər gün
Diz çökərlərdi türkə qarşı bütün. [3, s.64]*

H.Cavid “Qoca bir türkün vəsiyyəti”, “Çoban türküsü”, “Dün-bugün”, “Hali-əşəfiştimalimi təsvirdə bir ahi-məzlumanə”, “Bir zamanlar” və s. şeirlərində keçmiş yad edir, türk düşüncəsini yaşadır. “Qoca bir türkün vəsiyyəti” şeirində ömrün vəfa etməsinə o qədər də ümidi olmayan qoca bir türkün yavrularını yanına toplayıb vəsiyyətini etməsi təsvir olunur. Onun gənclərə etdiyi vəsiyyətlər bir türkün necə yaşayıb və ya yaşamalı olduğunu əhatə edir. Bu istəklərdən biri sevgidən əl çəkməməkdirsə, digəri yer üzünü qardaş bilərək insan qanı tökməməkdir. Türkün vəsiyyətində kimsəyə kin bağlamamaq, mərd, igid olmaq, hər kəslə həmdərd olmaq, qırıq könüllər yapmamaq, doğru yoldan şaşmamaq, zülmə qarşı olmaq, ədalətli olmaq, yaltaqlıq etməmək, öz haqqını bilmək kimi xarakterlər vardır. Bütün bunlar türklərdə olduğundan şair yazır:

*Baq! Şu anda gülümsəyən yeni doğmuş ay nədir?
Şəfaqların doğurduğu bir qızıdır ki, hər yerdə
Türk adını elan için bir səmavi aynədir,
İştə! Bizim tariximiz...həm yerdə, həm göylərdə. [3, s.154]*

XX əsr Azərbaycan romantizmi beş mütəfəkkir üzərində bərqərar olur: Əli bəy Hüseynzadə, Hüseyn Cavid, Məhəmməd Hadi, Abdulla Şaiq və Abbas Səhhət! Azərbaycan romantizminin dünya romantizmindən fərqi və üstünlüyü onda idi ki, o, qədim tarixə malik türkçülük məfkurəsi ilə vəhdət təşkil edirdi. Adlarını çəkdiyimiz beş romantik şair həm də beş böyük türkçü idi. Bunlardan ikisi Əli bəy Hüseynzadə romantizmin nəzəri, Hüseyn Cavid isə bədii-fəlsəfi baneyi-karı hesab oluna bilər. Azərbaycan romantizminin nəzəriyyəsi və bədiyyəsi “Həyat”da və “Füyuzat”da sərgilənirdi. Hüseyn Cavid ədəbiyyatımız və mədəniyyətimiz tarixində böyük icad idi [7, s.32].

Adı ilə tarixi və milləti, milli kimliyi özündə kodlaşdıran obrazlar vasitəsilə Hüseyn Cavid türk millətinə, eləcə də bəşəriyyətə içində olduğu fəlakət girdabından qurtarmağın yollarını göstərməyə, ayıq olmağa çağırır. Türk əxlaqı və milli dəyərlərini ümuminsani keyfiyyətlərlə, bəşəri humanizmlə əlaqələndirir. Bu obrazlar – Oğuz, Özdəmir, Uluğ bəy, Topal Teymur, Tuncər və b. cəsur və geniş qəlblə, mədəniyyətə, insanlığa sevgi ilə yanaşmanı milli kimliklərinin əsas prinsipləri kimi qəbul edən insanlardır [8, s.47].

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, Azərbaycan romantiklərinin yaradıcılığında dünya romantizmindən fərqli olaraq, yeni bir keyfiyyətin yarandığını və formalaşdığını görürük. Bu keyfiyyət xalqın milli ruhunu qaldırır, onu bir milli ideya ətrafında birləşməyə səsləyirdi. Bu faktor Cümhuriyyət dövründə bir qədər də güclənir və şaxələnir. Ancaq bu çox davam edə bilmir. Azərbaycan Cümhuriyyətinin süqutu ilə bu keyfiyyətlər poetik dərkətmədə elə bir yer tutmur. Tezliklə, poeziyada bu keyfiyyətlərin yerini xalqlar dostluğu və beynəlmiləçilik kimi saxta ideyalar tutur.

Ədəbiyyat / References

1. Azər, T. Əli bəy Hüseynzadə. – Bakı: Letterpress, – 2014. – 544 s.
2. Azər, T. Cavidnamə. – Bakı: Elm və təhsil, – 2010. – 576 s.
3. Cavid, H. Əsərləri [5 cildə]. – Bakı: Elm, – c.1. – 2007. – 298 s.
4. Əfqani, C. Milli vəhdət fəlsəfəsi və dil birliyinin həqiqi mahiyyəti /Qurbanov Ş. Cəmaləddin Əfqani və türk dünyası. – Bakı: – 1997. – s.186-198.
5. Əhmədov, B. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı [3 cildə]. – Bakı: Elm və təhsil, – c.2. – 2011. – 480 s.
6. Hüseynzadə, Ə. Seçilmiş əsərləri [2 cildə]. – Bakı: Şərq-Qərb, – c.2. – 2008. – 480 s.
7. Kəngərli, A. Azərbaycan romantiklərinin yaradıcılığında türkçülük/ A.Kəngərli. – Bakı: Elm, – 2002. – 332 s.
8. Məmməd, T. Milli kimlik və bədii mətn. – Bakı: Elm və təhsil, – 2020. – 144 s.
9. Osmanlı, V. Azərbaycan romantizmi [2 cildə]. – Bakı: Elm, – c.1. – 2014. – 464 s.
10. Səhhət, A. Seçilmiş əsərləri. – Bakı: Lider, – 2005. – 456 s.
11. Yurdakul, M.E. Türkçe Şiirler. – İstanbul: Çağrı Yayınları, – 2007. – 168 s.

Тюркизм и туранизм в творчестве азербайджанских романтиков

Ульвия Абдуллаева

Специальная школа государственной пограничной службы

E-mail: ulyaabdulla9@gmail.com

Резюме. В статье рассматриваются отличие азербайджанского романтизма от мирового романтизма и его национальные особенности. Среди этих особенностей важное место занимали идеи тюркизма и туранизма. Таким образом, на этом этапе, когда азербайджанское национальное движение окрепло и развивалось наряду с критическим реализмом и просвещенным реализмом, произошли определенные изменения в темах и проблемах романтизма, а также в эстетической концепции. В произведениях романтиков было описано прошлое народа, освещен национальный вопрос. В стихах А.Гусейнзаде, Х.Джавида, А.Саххата, А.Шаига, А.Музниба, А.Джаннати, А.Мунири и других поэтов преобладали мотивы тюркизма, туранизма и исламизма. Это было одной из причин, почему творчество этих поэтов не исследовалось в советское время. Таким образом, мы видим возникновение и формирование нового качества в творчестве азербайджанских романтиков, в отличие от мирового романтизма. Это качество подняло национальный дух народа и призвало его объединиться вокруг национальной идеи. Этот фактор несколько сильнее и разнообразнее в республиканский период. Но это не могла продолжаться долго. С падением Азербайджанской Демократической Республики эти качества не занимают места в поэтическом понимании. Вскоре эти качества в поэзии заменяются ложными идеями, такими как дружба народов и интернационализм.

Ключевые слова: романтики, тюркизм, туранизм, творчество, родина, нация